



P É N T E K I M R E

Kalandozások a líra és epika határmezsgyéin

TURCZI ISTVÁN: SZERESD A VÁNDORT –
TÖRTÉNETEK VERSBEN

A kortárs líra egyik megbecsült szereplője Turczi István. Mint költő, és mint szerkesztő is. Életművé növekvő corpora sokakat vonz, másokat inkább taszít. Sikerei ellenére megosztó jelenség. Csábíthatják az érdeklődőt a különféle versválogatások, a műveiről íródott magvas tanulmányok és kritikák. S immár Vilcsek Béla igényes, tartalmas monográfiája is megjelent 2017-ben *A halandó bosszúja – Turczi István* címmel, amely a korábbi hosszabb tanulmányokat is tovább gondolta, mint Kabdebó Lóránt *Rögeszmerend: Turczi István tragikus derűje* vagy Szepes Erika: *A hagyományember – Turczi István költészetének mélyrétegei* címmel készült dolgozata. A kritikus sincs könnyű helyzetben, ha ezen sokhangú kórusához akar csatlakozni, valamit hozzátenni az eddigi eredményekhez. Többen is hangsúlyozzák sok műfajúságát, én kifejezetten csak lírájával kívánok foglalkozni, amely önmagában is jelentős része a szerző eddigi irodalmi termésének.

A fentiek figyelembe vételével forgattam a tavaly megjelent *Szeresd a vándort* című újabb kötetet, mely a Scolar Kiadó gondozásában jelent meg. Számomra kissé puritánnak tűnik, nincs fülszöveg, kísérő tanulmány, pedig ebben (eddig) jeleskedtek a Turczi-kötetek. Az alcím – *Történetek versben* – pedig túl nagyvonalú, ha a műfaji eligazítást nézzük.

Viszont van „nyitóvers” *Türelem* címmel. Számomra kissé nehézkesen pereg, az ormótlan rímelés, a ragrímek, az egyenetlen szótagszám nem könnyíti meg a befogadást. De fogadjuk el a nyitányt, mely a kiegészülés története. (Sztorija) Valószínű, az időről van szó, mely oly nagy mértékben hat a szerzőre („Az idő rám rajzol, színez, átsatíroz.”). Még néhány fokozat – „szembenézni, elrejtőzni, igazságosnak lenni a múlthoz” – és elér a folyamat a beteljesülésig:

„Hozzáadódok és elvesz belőlem,
kimondja, amit gondolok”.

Vagyis: a belső külsővé válik. Meglátjuk, ez a kölcsönhatás mennyiben járul hozzá a kötet szerkezetéhez?

Vilcsek Béla a *Kortárs* 2012/6-os számában, *A változás memóriája* című tanulmányában, felmérve Turczi költészetének fő irányait, a következőket állapította meg:

Egyik fő irány a történelem, elsősorban a személyiség identitásával kapcsolatos kérdések.

A másik: a nők, az erotika.

A harmadik az irodalom.

Vehetnék ezt is kiindulópontnak.

Bányai Tibor Márk szintén a *Kortárs* 2017/4-es számában, *A fázisrajzoló átmeneti gyötrelmei* című kritikájában a következőket írja: „Turczy egész életműve felfogható úgy, mint ami az emlékezés jegyében áll.”

Zsávolya Zoltán tanulmányában (*Holdkatlan*, VI/11.szám) *Cédulák egy a („Költészethez („„ címmel, főként az Áthatások szövegeit elemezve a következőkre jut: „Sokkal érdekesebb – egyben szinte kísérteties – adottsága ennek a szövegállománynak, hogy egyes mű-individuumai a hol szűkebb, hol bővebb paratextuális indexeléssel jelzett tartalmi-diszkurzív áthalás-mivoltukon belül milyen hatalmas változatossággal rendelkeznek”.*

Ez is egy megközelítési lehetőség. Engem viszont az elméleti jelenségek mérlegelese helyett a konkrét szövegek elemzése foglalkoztatott, azok költői eszköztárának mibenléte, történetesen azért is, miben állna a Turczy-vers lírai sajátossága?

Azon is elgondolkozhatunk, miért itt, a *Szeresd a vándort* első ciklusában olvasható a *Válságvers*. Vilcsek Béla – szintén a *Kortársban* (*A változás memóriája*, 2012/06) közölt kritikájában – kiemelten kezeli ezt a verset. Mi több, a következőket írja:

„A mostani kötet jelentősége csak ennek az emberi és alkotói folyamatnak a pontos és érzékeny megértésével és megélésével értelmezhető igazán. Nagyon leegyszerűsítve, a Turczy-pálya alakulás- és fogadtatástörténetének jelenlegi szituáltsága egyetlen szóval jellemezhető, s ez a szó: a válság.. nagyon is jó értelemben vett termékeny, inspiráló válság, emberi és költői értelemben egyaránt.”

Ha követjük a válság-teóriát, eljutunk a következő verssorokhoz:

„Mai ésszel szinte semmi gond. Létjogosult

lettem, birtokba vehettem az álmaim.

Ilyenkor én vagyok a nagy alkonyhalász...”

Ez a szerep – az álmok keresése és birtokbavétele kifejezetten romantikus póz – távolodás posztmodern kliséktől, a teljességnek elkötelezett ember vallomása. Amibe még a szépség bálványozása is belefér.

Talán innen értelmezhető a *Szeresd a vándort* kötet, a lírai én vándorlásai folytán önmagához, végső koncentrátumhoz ér el. És minden eszközt felhasznál, hogy megpillantsa a vállalható szellemi horizontot. Felkeresi kedves halottait – Kertész Imrét, Esterházy Pétert, Kazinczyt, Vörösmartyt, Tagorét –, hogy magatartásukból erőt merítsen a maga számára. Kertész Imre vitatott magyarsága ebben az interpretációban fényesen megdicsőül, amikor azt írja:

„Hazai szavakat hordunk össze,

nincs irigység és nincs harag.

Ma ki lehet biztos az erejében?

A múlt folyói összetartanak.”

A papírra csorduló fájdalom a múltékony időnek van kitéve, s csak innen, ebből a pozícióból lehet ítélni „eleveneket és holtakat.”

Esterházy Pétert idézve az „elfogyó ember” tragédiáját állítja önmaga elé. Ezt fogalmazza meg a talányos mondat: „Töredéknek lenni maga az élet.” A fő természetessége a példa: nem feltűnni, visszahátrálni a homályba, ahonnan vétettünk. A hosszan tartó álomból is van ébredés. S az első szó már ennek a fogyatkozásnak a kincse, ami a maga elementaritásával gördül a napvilágra.

Így jutni el Vörösmartyig, ahogy a *Hazádnak rend* című vers bizonyítja, hogy a káosz ellen igenis tenni kell. Igen, a rend – amiről József Attila is álmodott – ennek van súlya, tekintélye. Még ha a klasszikus költő életművéből is van kivonatolva. (A rövidítésnek néha ilyen haszna is van.) A *Szózat* „áthallásai” – nem „áthalásai” – befutják a verset, számos érintkezést találva az eredeti szöveggel. A nagy számvetés – mert hisz az ambíció erre utal – önkritikusan kezdődik:

„Van itt szégyellni pár dolog
a Dunatáj körül.”

Hiába, „régi dicsőségünk” helyett érdemes kritikusan kezdeni. Hisz, ahogy a vers írja: „takarásban vagyunk.” A Rózsa Endre-i „történelemszünet” pedig arra utal, a maradék, a hálátlan utókor „nem differenciál”. A megmaradás is kétséges, a magyar nyelven alkotó ember a nélkül kell, hogy írjon (szántson-vessen), hogy nem lehet biztos abban: „így lesz-e mindig”? Ám a bizonytalanság nem lehet a vég, az önbiztatás felülkerekedik: „Kezdődjön el a fény!” Bár mégsem olyan világos, tudunk-e hozzáadni valamit az „égi rendeléshez”? A jövő, a gyerektenyér ígérete megmarad, ennyi a biztatás az „élni-halni” helyett.

A bizakodás erőtlenül felveti a fejtét: a Nagy kifestőkönyvben, amely a versek közül a jobbak közé tartozik, „az angyalok panaszdalát” hallani, „Már semmi sem mozdul. A hanyatlás általános.” És némi rezignációval teszi-e a vallomást a költő: „késik az eljövétel”. A ciklus további értékes vonulatát adják a szerepversek, a Tagore-, József Attila-, Géher István-, Kovács András Ferenc-, Lászlóffy Aladár-idézetek. S Marsall László halál utáni faggatása sem oldja fel a kétségeket: „érdemes volt-e mint egy gázpedálba beletaposni az időbe”? Hisz a „két rejtvény egymást aligha fejtí meg.” Vigasztalóbb hangot üt meg Jókai Anna kapcsán. A kaotikus idő, ami adott, apának és fiúnak egyaránt nehéz. A közönyt feloldani még nehezebb. A korszerű „lármafa” nem érezheti magát „korszellelnek”. És keserűen állapítja meg a költő: „Legfőbb tartozásunk az idetartozás”. S „csak szavaink mérik az úgy-ahogy mérhető.” És: „Kitérni nincs mód.”

Ezt különösen szépen, megkapóan összegzi a cikluszáró verse, *A teraszon vidám társaság*, mely a zuglói *Parnasszus* szerkesztőség teraszán lezajlott együttléteknek állít emléket. És sajnos, a társaság egy-két tagja már nincs az élők sorában. Köztük a tragikusan korán eltávozott Prágai Tamás, akinek hiányát sokan átérezzük. Komolyhon tartomány befogadta a „versek bús csavargóit”, „Világba borultunk, együtt és külön, akkor és ott / a teraszon, hol az óta is, lassan húsz éve / a van múlt ideje nem a volt, hanem a nincs.”

És az elmúlásnak kitett baráti kör „ahogy kimondom: eltűnik”, és a fájdalom kúszik a torokra, ahogy szétfoszlik a bizonyosság, és a Semmiben sem lehet megkapaszkodni.

Különös sírkert ez, amit Turczi alkotott. Itt nem virágok nőnek, hanem emlékek, emlékfoszlányok folyondárjai kússzák be az egyre sűrűsödő (irodalmi) vadont.

Az epikai szál a *Hol volt hol, nem* második ciklusban kap történelmi távlatot, amikor Jedlik Ányos és Kazinczy alakját idézi fel a szerző.

Az *Ermitázs – jelenetek Jedlik Ányos ifjúkorából* a tehetség titkát igyekszik megfejtetni. Hogyan lesz egy parasztgyerekből tudós elme? Megszületik a fiú keze alatt a fából faragott ingaóra, a pozsonyi diákokéval mélyen beleivódott Bokor János, az aranyász megannyi művelete az arany kinyerése végett. S az egyházi regula miként faragta szilárd keretbe az ifjú szerzetes jellemét? Turczi elmélyülten tobzódik a részletekben, bár a jellem változásai érdeklik, kénytelen foglalkozni a korabeli tárgyak színes forgatagával, s azzal a különös átváltozással, amely a beöltözéssel következik be. A szerzetes élet keménysége, fegyelme, az Ora et labora szelleme új színeket csaltak elő a noviciusi életből. A kis Ermitázs – remete lak –, ahova Jedlik kijár, az érlelődés, a megkomolyodás időszakát hozza magával. És egymás után ébrednek a gondolatszikrák „az alkony kimondja helyettem, amit gondolok” – ahogy olvassuk. S előtűnik a kísérletező, nyughatatlan lélek, „aki az ásványvizek mesterséges előállításával” foglalkozik, nem hagyja nyugodni „az erős és állandó villamos áram termelése”, és egy lokomobilról álmodik, ez nyugtözi le fantáziáját. S az is megkapó, ahogy a lírai elbeszélés végén elhangzik a feltaláló vallomása:

„Élenyek és illanyok az én igazi társaságom.

És te Uram, aki mindezt látod, érted,
nem kételkedsz bennem, ahogy én
kétkedem folyvást magamban.

És nem kérdezed meg, mi végre ez a
nagy akarás,”

Az egyházi és a tudósi lelkület megszületésének vagyunk tanúi, Turczi István mesteri előadásában.

Ahogy írásunk elején taglaltuk, Turczi érdeklődésének homlokterében az irodalom áll. Ennek szép példája a *Vadszóló a balusztrádon* című epikai mű. Alcíme: *Kazinczy naplójából*, 1803. május 21.

Keveset tudunk Kazinczy és Tata kapcsolatáról. Pedig a város nevezetességei már 1800-as években is felhívták magukra a figyelmet. A tó, a nevezetes angolkert és Magyarország első szállodája, a Szarka, ahol a költő is megszállt és gyógyult, 1803-ban, balesete után. Turczinak erre is volt szeme, amikor a *Vadszóló a balusztrádon* című epikai művét megfogalmazta. Kazinczy fiktív naplója arra is alkalmat adott neki, hogy szülővárosa iránti tiszteletét, hódolatát megfogalmazza. Kazinczy kényszerűen töltött itt napokat, és a helyét kereste 1801-es szabadulása után, hat és fél éves várfogsága után a Habsburg önkényuralom nyúge alatti Magyarországon. Egzisztenciális gondjai voltak, Széphalomnak tán csak a gondolata született meg akkortájt. Válságban volt, többféle értelemben is. (Emlékezhetünk Vilcsek Turczi-elemzésére a válságról, a költő belsőleg is átéli a szituációt, amit Kazinczy élt át Tatán. A kötet címe is innen, ebből a poémából vétetett.)

A kényszerű itt-lét végiggondoltatja a költővel életét, visszatérését nyolc év után, amikor büntetését ment letölteni, és Plecz kapitány, a rabok felügyelője megengedte neki, hogy megtekintse a nagyhírű Angolkertet.

A napló feltéti a kérdések sorát:

„Most visszatértél ide,
mit vársz e helytől? Mondd mit vársz,
megnyugvást? Feloldozást?

A sok sebhely a régi pontokon sajog megint.”

A gyötrő gondolatok visszatérnek, a nyomasztó álom, amit a börtönévek hagytak benne.

Kissé ironikus megjegyzés (ez már biztos Turczi reflexiója):

„De te nem nőttél fel az óta sem.” A napló a szubjektív bejegyzések sora: a létezés gyönyörét kifejező ciklus a látás totális felhasználását írja le, főként annak a tekintetével, aki évekig el volt zárva a külvilágtól; a várakozás sajátos delíriuma is megjelenik, ami a jövő lehetőségeit vetíti előre (a költő „csak képzelmeit kolorozza”), és a kastély szertelen szimmetriái kápráztatják el, és ekkor egy mitikus látomás vetítődik elébe: a vadszőlő indái, amelyek a kastély vas rácsaira fonódnak. S ebben az összefüggésben látja meg sorsa további parancsait.

„Ami eddig csupán csak szép volt
és éber utazót gyönyörködtető,
mostantól égi jel és felbujtó parancs.”

S itt vonja le a tanulságot – Turczi szerint:

„Visszafelé nem visznek lábnyomok.” Tehát előre kell nézni, a sérelmeket feledve, a jövő lehetőségeit kell kutatni.

Még két vers zárja a ciklust, a *Szobrok a medencében* és a *Kezdet és vég*. Én úgy érzem, ezek már nem tartoznak szervesen és szorosan a korábbi művekhez, akár el is hagyhatók lennének.

Az egyik: A szobrok a medencében. Előkerültek Marcus Valérius Messala villája birtokán Niobé és gyermekei szobrai. Íme: a régészek kitartásának és a költők szavahihetőségének bizonyítékai! S a kővé vált, gyermekeit gyászoló Niobé az örök fájdalom szobra. Mely a maga módján megérinti a halhatatlanságot. Turczi ennek adózik, ennek az időn áthatoló momentumnak. A mese a hun Attiláról egy ismert mondát dolgoz fel: amikor Attila Aspar vezért megleckézteti, és elviszi a hunok arénájába, a pusztá mélyére, ahol elpusztul a szabadon engedett fogoly. Számomra itt a mesei-mitológia elemek túltengenek, öncélúak, az áthallások, amik a két előző munkát színezték, elvesznek, elfakulnak. Mégis többségében tanulságos, mély gondolatokkal, történelmi analógiákkal élő szöveget olvashattunk a kötetben. Turczi életesen rajzolta meg modelljeinek lelki fejlődését, élve a kínálkozó, epikai hitelt adó motívumokkal, szavakkal, idézetekkel, stílusfordulatokkal. A *Történetek versben* – ez a műfaji meghatározás – mégis találó, a szerző az újkori hosszú versek epico-lírai mintáját követi, megfelelve a maga korai elköteleződésének is. Életművét pedig új alakzatokkal, példázatokkal gazdagítva.



Fényfóó